

RODNA RAVNOPRAVNOST BEZ PREDUZETNICA - NEVIDLJIVOST ŽENA U ŠVEDSKOJ PREDUZETNIČKOJ ISTORIJI

mr.sc Nemanja Budimir²⁵⁸

Fondacija "Andrej Budimir", Banja Luka/ Bryggan skola, Motala, Švedska

Apstrakt: Uprkos imidžu Švedske kao uzorne države blagostanja i rodne ravnopravnosti, žensko preduzetništvo je u velikoj meri zanemareno u ekonomsko-istorijskim narativima. Iako su žene oduvek bile prisutne u preduzetništvu, posebno u sektorima trgovine i usluga, njihova uloga ostala je nevidljiva zbog tradicionalnih shvatanja preduzetništva kao muške, stalne i ekspanzivne delatnosti. Dominantni ekonomski diskursi i istraživanja uglavnom su fokusirani na velike izvozne industrije, zanemarujući žensko preduzetništvo koje je često bilo fleksibilno, privremeno i usko povezano sa domaćinstvom. Rodno-istorijska istraživanja takođe su više naglašavala položaj žena u radnom odnosu nego u ulozi samostalnih preduzetnica. Time je veliki razvojni potencijal ostao neiskorišćen, a istorijska perspektiva ukazuje na potrebu za sveobuhvatnijim razumevanjem ženskog doprinosa privredi, naročito u sektorima koji su tradicionalno smatrani "ženskim".

Ključne reči: preduzetništvo, Švedska, politika blagostanja, rodna ravnopravnost, rodna nevidljivost

Uvod

Švedska je često isticana kao uzor u međunarodnoj ekonomskoj nauci zbog korišćenja javnih politika koje uspešno kombinuju ekonomski rast, pravednu raspodelu dohotka i rodnu ravnopravnost. Međutim, slika uspešnog međunarodnog preduzetništva i države blagostanja naklonjene ženama ne prikazuje celu istinu. Druga strana medalje ukazuje na činjenicu da se savremeni razvojni tokovi ne uklapaju u ovu naraciju onako kako se to obično pretpostavlja. Pitanje koje se može postaviti jeste: kako je moguće da je žensko preduzetništvo ostalo marginalizovano u zemlji koja spada među ekonomski najuspešnije na svetu? Tokom 20. veka, Švedska je prošla put od siromašnog agrarnog društva do jednog od najuspešnijih industrijskih i socijalnih modela savremenog sveta. U istraživanjima ekonomske istorije, njen uspešan razvoj najčešće se objašnjava kroz dve međusobno povezane pojave: proces industrijalizacije i nastanak onoga što se naziva švedskim modelom. Proces industrijalizacije, koji je započeo krajem 19. veka, ključan je za transformaciju Švedske u jednu od najbogatijih zemalja sveta, kada se meri bruto domaćim proizvodom po glavi stanovnika. Ekonomski rast bio je tesno povezan sa širenjem sektora preduzeća u različitim izvoznim granama. Jasno se može pratiti progresija od industrije zasnovane na sirovinama prema visokotehnološkim granama i intenzivnim uslugama koje zahtevaju znanje, a ova transformacija postaje sve očiglednija kako se približavamo savremenom dobu. Na primer, nekoliko preduzeća, kao što su Ikea, H&M i Volvo, svedoče o visokoj zastupljenosti velikih konkurentnih preduzeća na međunarodnom tržištu.

Pored uspešnog razvoja preduzetništva, oblikovanje švedskog modela i države blagostanja od sredine 20. veka predstavlja ključnu karakteristiku savremene ekonomske istorije Švedske. Švedski model zasniva se na dogovorima između socijalnih partnera (sindikata, poslodavaca i države), koji definišu norme, uslove saradnje i principe raspodele na tržištu rada, čime se podstiče ekonomski rast. Ovaj model ne samo da favorizuje tržište rada, već omogućava snažnu ulogu države u društvenim

²⁵⁸Doktorand, Beogradska banksarska akademija, Beograd; nemanja.fondacijaandreibudimir@gmail.com

procesima. Mere poput regionalne politike, socijalne politike, zdravstva, obrazovanja i naučnoistraživačkog rada, obezbeđivale su povoljne uslove za privredni razvoj i strukturne transformacije, čime je stvoren politički okvir koji je omogućio širenje društvenog blagostanja na svim nivoima. Politički okvir socijalne države davao je ovlašćenja državi, okruzima i opštinama da organizuju i pružaju usluge u oblastima kao što su zdravstvo, socijalna zaštita za decu i starije, obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost (Magnusson, 2024).

Međutim, dok su ove javne politike imale značajan uticaj na opšti ekonomski i socijalni razvoj, one nisu uspele da pruže dovoljno podrške razvoju ženskog preduzetništva, što ostaje neistražen aspekt švedskog modela. Postavlja se pitanje: šta to nedostaje u javnim politikama koje bi omogućile žensko preduzetništvo kao pokretača ekonomije, u zemlji koja je lider u promociji rodne ravnopravnosti?

Rodna ravnopravnost - ali bez preduzetnica?

Krajem 1990-ih nije postojala veća razlika u učešću muškaraca i žena na tržištu rada. Kao posledica toga što se udeo javnog sektora u BDP-u udvostručio između 1960. i 2000. godine, učešće žena u radnoj snazi brzo je poraslo. Upravo iz tog razloga mnogi posmatraju švedsku socijalnu politiku kao „naklonjenu ženama“. U međunarodnoj ekonomskoj literaturi Švedska se često navodi kao uzor u pogledu korišćenja političkih instrumenata za kombinovanje ekonomskog rasta, pravedne raspodele prihoda i rodne ravnopravnosti (Linder, 2002).

Međutim, slika uspešnog međunarodnog preduzetništva i socijalne države naklonjene ženama ne odražava celokupnu stvarnost. Alternativna perspektiva pokazuje da se pojedini razvojni tokovi ne uklapaju lako u ovu dominantnu istorijsku naraciju. Na preseku tih širih društveno-ekonomskih procesa nalazile su se žene koje su radile kao samostalne preduzetnice iz svojih domova, nudeći usluge drugim domaćinstvima, često dok su istovremeno brinule o porodici.

Kako je moguće da je žensko preduzetništvo ostalo u senci u jednoj od ekonomski najuspešnijih zemalja sveta i koliko je time izgubljeno u pogledu društvenog i ekonomskog potencijala?

Rodna zaslepljenost u istoriji preduzetništva

Iz istorijske perspektive, „preduzetnica“ je znatno teže uhvatljiva i promenljiva figura od preduzetnika. Istorijski izvori i statistike pokazuju da su žene oduvek bile prisutne u preduzetništvu, posebno u oblasti trgovine, usluga i određenih oblika proizvodnje. Ipak, naše razumevanje obima i značaja doprinosa ženskog preduzetništva švedskoj ekonomiji i društvu ostaje fragmentarno.

Jedan od razloga za to je činjenica da je značajan deo švedskih istraživanja u oblasti poslovne i ekonomske istorije bio usmeren na razvoj velikih, izvezno orijentisanih preduzeća. Dominantno shvatanje preduzetništva kao stalne, profitabilne i često ekspanzivne delatnosti velikih razmera oblikovalo je tokove ekonomske misli i istraživanja. Predstava o tome šta se smatra preduzećem i preduzetništvom razvijala se paralelno sa razvojem industrijskog društva, fokusiranog na masovnu proizvodnju i potrošnju.

U tom kontekstu, žene su sve do 20. veka bile isključene iz aktivnog raspolaganja kapitalom, a time i iz mogućnosti da osnivaju i vode veće poslovne sisteme (Norlander, 2001). Industrijski kapitalistički preduzetnik bio je muškarac, a normativna slika preduzetnika konstruisana je prema muškom identitetu. U istraživačkoj literaturi, ovo shvatanje često opstaje kao polno neutralna početna tačka, što u praksi dovodi do rodne zaslepljenosti u ekonomsko-istorijskom prikazu preduzetništva.

Privremeno, fleksibilno i nevidljivo: Rodne dinamike i marginalizacija ženskog preduzetništva

Važno je istaći da žensko preduzetništvo dugo nije bilo prioritetna tema u okviru rodno-istorijskih istraživanja. Umesto toga, fokus se uglavnom zadržavao na pitanjima kako se struktura rodne moći izražavala kroz podelu rada između polova, kako na tržištu rada, tako i u domaćinstvima (Göransson, 1988; Wikander, 1988). I dok su uslovi i promene u ženskom radu za platu u industrijskom društvu

detaljno istraženi, žene kao preduzetnice i ekonomske akterke na tržištu ostajale su uglavnom van fokusa akademske pažnje.

Istraživanja su se dominantno koncentrisala na preduzetništvo unutar izvozne industrije i proizvodnje dobara, dok su sektori trgovine, usluga i delatnosti namenjenih domaćoj potrošnji ostajali marginalizovani. Preduzetnik je često zamišljen kao individua čiji je identitet isključivo vezan za rad-neko ko se trajno i profesionalno bavi preduzetništvom sa ciljem rasta i profitabilnosti. Takva percepcija dodatno marginalizuje žensko preduzetništvo, koje je često privremeno, fleksibilno i pozicionirano na granici između neplaćenog rada u domaćinstvu i formalnog tržišnog rada. Zbog toga se švedska istraživanja o ženskom preduzetništvu u velikoj meri oslanjaju na radove ograničenog broja istraživača koji su, koristeći rodne i ekonomske teorije, nastojali da objasne kako je žensko preduzetništvo bilo uslovljeno položajem i ulogom žena u porodici (Holmquist & Sundin, 2002).

Drugim rečima, razvoj ženskog preduzetništva u Švedskoj i dalje je istražen samo fragmentarno. Nedostaje sistematsko znanje o ženama (i muškarcima) koje su tokom proteklih decenija vodile firme, naročito u sektoru usluga. Savremene rasprave o preduzetništvu mogle bi, stoga, značajno profitirati od ekonomsko-istorijske analize.

Iz istorijske perspektive, žensko preduzetništvo često je bilo predstavljano kao problematično za društvo i ekonomiju, iako su se razlozi za ovakvo viđenje menjali tokom vremena. Na osnovu postojećih istraživanja moguće je identifikovati dva delimično preklapajuća perioda u kojima su odnosi između porodice, tržišta i države presudno oblikovali žensko preduzetništvo - period pre i posle 1960-ih.

Između porodice i tržišta

U predindustrijskom, pretežno poljoprivrednom društvu, pa sve do prvih decenija 20. veka, državne vlasti regulisale su žensko preduzetništvo tako da ga ograniče na delatnosti koje su se smatrale „prikladnim“ za žene. To su bile, pre svega, usluge i proizvodnja dobara koja su se mogla povezati sa sferom seoskog domaćinstva, poput pripreme hrane, pranja odeće, lične nege i emocionalne podrške. Ženama je, međutim, bilo preporučeno da se bave samostalnim preduzetništvom uglavnom u slučaju kada nisu imale druge mogućnosti za izdržavanje, kao na primer, ako su bile udovice (Bladh, 1991). Tvrdnja da su žene svojevoljno birale preduzetništvo pre 1900. godine može se tumačiti u svetlu tadašnjeg društvenog i ekonomskog poretka, prema kojem je osnovna ekonomska uloga žene bila vezana za doprinos porodici i domaćinstvu.

Mogućnosti žena da raspolazu sopstvenom imovinom i učestvuju kao ravnopravni akteri na tržištu kapitala bile su ograničene sve do 1920-ih. Uloga žene kao ekonomskog subjekta, bilo kao preduzetnice, zaposlene ili domaćice, varirala je u zavisnosti od bračnog statusa, starosti i klasne pripadnosti (Roman, 2002). Žene su često bile angažovane na poslovima u domaćinstvu, neretko i od strane drugih žena. Na primer, majke su zapošljavale ćerke, a prijateljice su unajmljivale jedna drugu za različite zadatke.

Ključna razlika između muškog i ženskog preduzetništva jeste ta da je žensko preduzetništvo uvek uključivalo elemente privremene i fleksibilne ekonomske egzistencije. Može se reći da žene, više nego muškarci, vode ono što se često naziva „preduzećima za životnu egzistenciju“ (Dahmen, 1950). Rezultati međunarodnih istraživanja dodatno potvrđuju ovu sliku. Naime, tokom istorije, upravo su porodične obaveze i uloge žene u domaćinstvu bile ključni faktori koji su oblikovali okvire ženskog preduzetništva (Colli, 2003; Kwolek-Folland, 1998).

Uprkos ograničenjima, postojalo je široko rasprostranjeno preduzetništvo u malim razmerama koje su žene vodile tokom procesa komercijalizacije poljoprivrede i prelaska u industrijsko društvo početkom 20. veka. Komercijalizacija krajem 19. veka, u kombinaciji sa širenjem industrijskog rada, doprinela je porastu životnog standarda i realnih plata u pojedinim društvenim slojevima. To je dovelo do povećane potražnje za robom i uslugama van sektora poljoprivrede. U takvom kontekstu, koji su obeležavali

urbanizacija, razvoj manjih varoši i transformacija ruralnih sredina, pojavile su se nove mogućnosti za egzistenciju žena kao preduzetnica.

Tipične delatnosti žena u malom preduzetništvu

Žensko preduzetništvo pretežno je ostajalo unutar istih sektora još od početka 20. veka, naročito u delatnostima koje su bile usko povezana s tradicionalnim ženskim poslovima. Krojačke radionice, pekare, prodavnice mlečnih proizvoda, butici i kafići predstavljaju tipične primere. Ove delatnosti zahtevale su mali početni kapital, u velikoj meri su zavisile od ličnih kontakata unutar ograničenog tržišta i bile su obeležene niskim prihodima. Godine 1930. žene su bile vlasnice polovine svih kafića, frizerskih salona i restorana, kao i 25% prehrambenih prodavnica (Lagerström, 2023). U tekstilnoj industriji, 17% svih preduzetnika bile su žene (Waldemarson, 2000). Tokom međuratnog perioda i Velike depresije 1930-ih, stopa nezaposlenosti je naglo rasla. Kada zaposlenje u industriji više nije predstavljalo siguran izvor prihoda, mnogi su pokušavali da obezbede egzistenciju osnivanjem sopstvenih firmi. U tom kontekstu povećao se broj takozvanih „egzistencijalnih preduzeća“, kako među ženama, tako i među muškarcima. Reč je o malim firmama koje retko donose visoke prihode ili poslovni rast, ali su omogućavale zadovoljenje osnovnih životnih potreba (zabeležen je porast broja malih preduzeća tokom 1930-ih godina).

Nakon Drugog svetskog rata, ekonomski uslovi u društvu značajno su se promenili, što je uticalo i na malo preduzetništvo. Od 1940. godine, švedska poljoprivreda prolazi kroz ubrzanu racionalizaciju i restrukturiranje. Tokom tog procesa broj malih gazdinstava se smanjuje, a broj ljudi zaposlenih u agrarnim delatnostima (poput zemljoradnika i poljoprivrednih radnika) drastično opada (Nyemad, 2011). Tokovi radne snage sve više se preusmeravaju ka industriji i uslužnom sektoru.

Jedna važna savremena tendencija tog perioda bila je centralizacija i racionalizacija veleprodaje i maloprodaje. Između 1930. i 1970. godine, struktura brojnih sektora u kojima su žene tradicionalno pokretale preduzeća u potpunosti se promenila (Rietz Du, 2016). Ovaj razvoj dodatno je povećao pritisak na manja preduzeća da opstanu u novom tržišnom okruženju kojima su sve više upravljali veliki korporativni sistemi. Neke od najcentralizovanijih tržišnih oblasti razvile su se upravo u sektoru prodaje prehrambenih proizvoda. Ova promena posebno je pogodila žene koje su radile u manjim, nezavisnim prodavnicama koje nisu bile deo nijednog lanca maloprodaje.

Bez obzira na promene, uloga žena u preduzetništvu ostala je u mnogome oblikovana društvenim očekivanjima, ekonomskim okolnostima i ograničenim pristupom resursima. Istorijski posmatrano, žensko preduzetništvo nije bilo samo pitanje ekonomije, već i pitanje položaja žena u društvu- njenog odnosa prema tržištu, državi i porodici.

Transformacija uloge žena - od privatne do javne sfere

Ekspanzija javnog sektora predstavlja treći ključni aspekt brze transformacije švedskog društva. Ovaj proces započinje krajem 1940-ih godina, kada brojne uslužne delatnosti (kao što su briga o starijima, briga o deci i zdravstvena zaštita) prelaze iz privatne sfere i tržišta (domaćinstava ili delimično privatnih organizacija) u domen javnog sektora. Ideološki temelj ovog razvoja bila je ideja o univerzalnom i jednakom pristupu zdravstvenoj zaštiti i lekovima za čitavu populaciju, što je postalo jedno od osnovnih načela švedske države blagostanja.

Žene koje su prethodno obavljale ove poslove u privatnim domaćinstvima sada su bile zaposlene u opštinskim službama, često na istim ili sličnim poslovima. Međutim, za razliku od prethodnog statusa samozaposlenih, sada su ostvarivale pravo na sve važne socijalne beneficije, uključujući penzijsko i zdravstveno osiguranje. Time je prelazak u javni sektor značajno doprineo ekonomskoj sigurnosti žena i njihovoj integraciji u institucionalizovanu sferu rada.

Do sredine 20. veka žensko preduzetništvo se najčešće posmatralo kao privremena aktivnost. Uglavnom je bilo ograničeno na određeni period u životu žene, često kao oblik samozapošljavanja pre stupanja u brak i osnivanje porodice (Bünger & Thorstensson, 2015). Ipak, postojala je i značajna grupa žena koje su dugoročno vodile sopstvene poslove, najčešće u okviru malih, specijalizovanih

tržišnih niša. Njihov rad karakterisalo je snažno preplitanje granica između porodičnog i poslovnog života. Takođe, može se uočiti da su žene sve češće ulazile u preduzetništvo kao odgovor na šire ekonomske tokove, bilo kao posledica opšteg povećanja kupovne moći stanovništva, bilo u periodima visoke nezaposlenosti. Na taj način, žensko preduzetništvo sve više poprima funkciju ekonomskog amortizera u uslovima društvenih i tržišnih promena.

Između porodice i države

Društvena proizvodnja blagostanja u Švedskoj se decenijama oslanjala na ulogu žene u javnom sektoru, posebno u oblastima kao što su zdravstvo, briga o deci i starijima. Kako je rast usluga u javnom sektoru ubrzavao, žene su sve više postajale ključni deo društvenih resursa, što je uzrokovalo nagli porast troškova. Još od početka 20. veka, tržište rada za žene u različitim segmentima javnog sektora bilo je izloženo brzom racionalizaciji. Smatra se da to što žene radije biraju zaposlenje u javnom sektoru, nego samozapošljavanje, predstavlja izazov ne samo za privredni rast, već i za obnovu ekonomske strukture koja je započela procesima deregulacije unutar pojedinih delova javnog sektora. U savremenim uslovima, žensko preduzetništvo, zbog svoje relativno ograničene prisutnosti, doživljava se kao izazov. Ova promena u percepciji ženskog preduzetništva povezana je i sa evolucijom sistema socijalne zaštite i novim uslovima švedske ekonomije.

Već tokom 1960-ih, privatni i javni sektor usluga prestižu industriju kao najveći segment ekonomije, ako se meri brojem zaposlenih. To je dovelo do značajnih strukturnih promena u društvenim položajima žena i muškaraca. Žene su u sve većoj meri bile zaposlene u javnom sektoru, dok su muškarci radili u privatnom sektoru. Jasna podela nastala je između usluga koje su zasnovane na znanju u privatnom sektoru, koje su bile povezane s industrijskom proizvodnjom, i personalno intenzivnih usluga u javnom sektoru, koje su bile tradicionalno povezivane sa ženskim vrlinama. Iako je ekspanzija profesionalnog obrazovanja u sektoru zdravstva i nege omogućila ženama da preuzmu obrazovane i specijalizovane pozicije, rad u ovim sektorima i dalje je bio snažno vezan za emocionalne aspekte, koji su se često povezivali sa tradicionalnim ulogama žena (Hochschild, 2012). Ova podela pokazuje kako su, uprkos napretku u obrazovanju i profesionalizaciji, žene i dalje bile uključene u poslove koji su zahtevali visoku emocionalnu i socijalnu angažovanost.

Razvoj ženskog preduzetništva u kontekstu ekonomske i društvene transformacije

Može se primetiti da se muško i žensko preduzetništvo razvijalo na različite načine tokom faza ekspanzije i pada pojedinih grana industrije. Žensko preduzetništvo je brzo opadalo između 1960-ih i početka 1990-ih (Dembrower, 2005). Kada je javni sektor počeo da se racionalizuje i dereguliše, otvorile su se nove mogućnosti za pokretanje preduzeća. Obrasci su se donekle promenili, te je postalo češće da žene osnivaju firme u oblastima kao što su nega i zdravstvo. Ta promena se dešavala sve do 1997. godine, u periodu duboke recesije i visoke nezaposlenosti. Istovremeno, broj muškaraca koji su bili preduzetnici rastao je sve do sredine 1970-ih (Andersson-Skog, 2007).

Sredinom 1980-ih godina bilo je uobičajeno da žene otvaraju frizerske i kozmetičke salone, prehrambene prodavnice i krojačke radnje. U delatnostima poput hotelijerstva, restorana i ličnih usluga, žene su bile vlasnice najmanje 50% firmi. Žene su se, dakle, pretežno bavile poslovima u malom broju sektora koji su veoma slični strukturi iz 1930-ih. Žene i muškarci vodili su firme u različitim sektorima, a razlike su postojale i u obimu i u njihovom razvoju u odnosu na ekonomske cikluse. Posebno je uočljivo da je broj ženskih preduzetnica opadao paralelno s rastom javne usluge unutar oblasti tradicionalno povezanih sa ženskim radom, kao što su zdravstvo i socijalna zaštita, i da su se žene obrazovale upravo za ta zanimanja (Bünger & Thorstensson, 2015). U tom kontekstu može se postaviti pitanje: kakav je značaj razvoja države blagostanja i javnog sektora za žensko preduzetništvo u Švedskoj?

Državne investicije u javne usluge kao što su zdravstvo, briga i obrazovanje dovele su do naglog porasta stope zaposlenosti žena. Istovremeno je porastao i udeo žena s visokom akademskom spremom. Danas, kada se javni sektor dereguliše, žene otvaraju svoje firme upravo u tim oblastima. Ipak, broj žena još uvek je relativno nizak u poređenju s brojem muškaraca u istim sektorima. Politika blagostanja je, dakle, doprinela učvršćivanju rodne podele na tržištu rada, tako što su žene u sve većoj

meri radile u regulisanom javnom sektoru, dok su muškarci bili zaposleni u konkurentnom privatnom sektoru. Državne inicijative u obrazovanju, javnim uslugama i socijalnoj politici stoga treba analizirati kao jedan od faktora koji objašnjava razlike u preduzetništvu muškaraca i žena u posleratnom periodu.

Rodni obrasci na švedskom tržištu rada

Jasne tendencije u razvoju švedskog tržišta rada pokazuju održavanje starih rodni obrazaca u novim okruženjima. Rodne razlike u švedskom radnom životu opstaju već dugi niz godina. To je očigledno kroz činjenicu da su muškarci i žene radili u različitim zanimanjima, žene kao kućne pomoćnice, radnice u tekstilnoj industriji i krojačice, dok su muškarci bili zemljoposjednici i nadničari u poljoprivredi. Do sredine 20. veka, kućna pomoćnica je bila najčešće zanimanje u privatnom sektoru usluga. Žene su dominirale kao službenice, prodavačice i u drugim vrstama privatne administracije. Godine 1930. oko 75% tih radnika bile su žene (Larsson, 2014).

Stvarna saznanja o tome kako su ti obrasci uticali na različite kategorije preduzetnika su oskudna. Ipak, može se izvući zaključak da postoji nedostatak razumevanja za rastući i promenjeni značaj preduzetništva u sektoru usluga i servisa – kako za industriju, tako i za građane, državnu upravu i javnu administraciju. Još jedno važno saznanje jeste da se žensko preduzetništvo često potcenjuje i klasifikuje kao devijantno i nevažno, u poređenju sa uspehom velikih međunarodnih kompanija na svetskom tržištu.

Ekonomska politika u okviru švedskog modela nakon 1945. godine uglavnom je pogodovala velikim izvoznim kompanijama (Braunerhjelm et al., 2009). Snažna alijansa između države i velikih, izvožno orijentisanih firmi, dovela je do zajedničkog interesa za regulisanje ekonomije s ciljem da pogoduju upravo tim firmama. Smatralo se da je to neophodno kako bi se izdržala konkurencija na međunarodnom tržištu, ali i da bi se stvorio rast koji bi omogućio povećanje plata i aktivnu politiku raspodele. Mala i srednja preduzeća koja su poslovala u domaćoj ekonomiji nisu bila prioritet u švedskom modelu (Henrekson, 2000). U tom razvoju, sektori poput trgovine, usluga i servisa, kao i mala proizvodna industrija, brzo su se suočili sa promenjenim uslovima poslovanja.

Socijalna politika blagostanja učinila je Švedsku ravnopravnom zemljom, u kojoj su i muškarci i žene samostalni u pogledu izdržavanja. Značaj porodice kao izvora finansijske sigurnosti smanjen je i zamenjen različitim oblicima društvene podrške. Mnoge socijalne usluge koje su razvijene bile su povezane sa zaposlenjem za platu, a ne sa preduzetništvom. To je radikalno uticalo na mogućnosti izdržavanja jedne generacije muškaraca i žena. Brza ekspanzija visokog obrazovanja i više radnih mesta u javnom sektoru ponudili su sigurniju alternativu preduzetništvu – naročito za žene koje snose veliki deo odgovornosti za brigu i vaspitanje dece. Sistem je takođe učinio da je danas teže nego ranije prelaziti između zaposlenja i preduzetništva.

Nova fleksibilnost u ženskom preduzetništvu

Iako je primamljivo fokusirati se na negativne efekte koje je razvoj javnog sektora imao na žensko preduzetništvo, pre svega time što je potisnuo privatni sektor usluga, važno je prepoznati i druge faktore koji su oblikovali ovu dinamiku. Među njima se ističe jasna podela rada po polu i dominantna pozicija velikih kompanija u razvoju švedske ekonomije. U današnje vreme nedostaju analize o kvalitetima i kompetencijama koje su se razvijale kroz tzv. granično i privremeno preduzetništvo, koje je dugo karakterisalo profesionalno ponašanje mnogih žena. Ovi oblici preduzetništva, često neformalni i nestandardni, omogućavali su ženama da kombinuju porodične i radne obaveze, ali su ostajali van glavnih tokova ekonomske politike i podrške. Savremeni društveni i ekonomski procesi, u kontekstu prelaska ka uslužnoj ekonomiji, u velikoj meri su obeleženi sve izraženijim zahtevima za fleksibilnošću i mobilnošću na tržištu rada (Magnusson & Ottosson, 2012). U tom okviru, postavlja se ključno pitanje: kako će se vrednovati tzv. "fleksibilna kompetencija" sposobnost pojedinca da se kreće između porodičnog života, formalnog zaposlenja, samozapošljavanja i preduzetničkih aktivnosti? Pored potencijala koji se otvara kroz deregulaciju javnog sektora, neophodno je razmotriti kako će se dalje razvijati odnos između porodice, države i tržišta. Ishod tih procesa odrediće da li će žensko preduzetništvo moći da preraste u snažan izvor inovacija i održivog ekonomskog rasta u savremenoj švedskoj privredi.

Zaključak

Švedska je, iako prepoznata kao globalni lider u promociji rodne ravnopravnosti i inkluzivnosti na tržištu rada, često zanemarivala specifičnosti ženskog preduzetništva koje je ostalo, neprepoznato u širem ekonomskom okviru. Žene su bile prisutne u preduzetništvu, ali njihov rad je često bio segmentiran, povremen i fleksibilan, što je otežavalo pravilno vrednovanje njihovog doprinosa ekonomiji. Tradicionalna ekonomska struktura Švedske, fokusirana na velike industrijske kompanije i izvoz, nije pružila adekvatan prostor za razvoj ženskih preduzetničkih inicijativa, koje su u velikoj meri bile usmerene ka sektorima kao što su usluge, trgovina i mala preduzetništva. Ovi sektori, premda od presudne važnosti za svakodnevnu ekonomiju, nisu bili prepoznati kao ključni za ekonomski rast. Uprkos ovom izazovu, žene su tokom istorije značajno doprinosile ekonomiji kroz preduzetništvo koje je bilo usko povezano sa njihovim socijalnim ulogama i ekonomskim potrebama. Preduzetnice su pokazivale izuzetnu sposobnost prilagođavanja, kreirajući inovativna rešenja koja balansiraju profesionalne i porodične obaveze. Ovo je naročito vidljivo u sektorima poput obrazovanja, turizma i maloprodaje, koji su, uprkos tome što nisu smatrani "ključnim" za ekonomski rast, imali značajan uticaj na stabilnost i dinamiku tržišta. Ipak, kako bi se u potpunosti iskoristio potencijal ženskog preduzetništva, potrebno je izvršiti pomak u analizi i politici, uvažavajući specifičnosti koje čine preduzetništvo žena jedinstvenim i fleksibilnim. Podrška ženskom preduzetništvu može biti ključna za dalji ekonomski rast Švedske, posebno kroz podršku u oblastima poput digitalizacije, zelene ekonomije i socijalnog preduzetništva. Stvaranje infrastrukture koja uključuje lakši pristup finansiranju, edukaciji i mrežama može omogućiti ženama da postanu lideri u inovacijama i održivom razvoju. Neiskorišćen potencijal ženskog preduzetništva predstavlja ozbiljan izazov za budući razvoj, ali i priliku koja, ukoliko bude pravilno prepoznata i podržana, može doneti značajan ekonomski napredak. Kroz konkretne i usmerene politike, Švedska može postati još snažniji primer u svetu u promovisanju jednakih šansi, stvarajući ekonomski prosperitet zasnovan na jednakosti i inkluzivnosti.

Literatura

1. Larsson, M. (2014). *Hundra år av ojämlikhet– löner och löneutveckling efter klass och kön*. Stockholm: Landsorganisationen i Sverige.
2. Andersson-Skog, L. (2007). In the Shadow of the Swedish Welfare State: Women and the Service Sector. *Business History Review*, vol. 81 (3), 452-470.
3. Bladh, C. (1991). *Månglerskor: Att sälja från korg och bod i Stockholm, 1819–1846*. Stockholm: Stockholmsmonografier 109.
4. Braunerhjelm, P., Greiff von, C., & Svaleryd, H. (2009). *Utvecklingskraft och omställningsförmåga-En globaliserad svensk ekonomi*. Västerås: GLOBALISERINGSRÅDET.
5. Bünger, A., & Thorstensson, G. (2015). *25 år med kvinnors företagande- Från osynligt till drivkraft för tillväxt*. Tillväxtverket.
6. Colli, A. (2003). *The history of family business 1850-2000*. New York: Cambridge University Press.
7. Dahmen, E. (1950). *Svensk industriell företagarverksamhet: kausalanalys av den industriella utvecklingen 1919-1939 = Entrepreneurial activity in Swedish industry in the period 1919-1939*. Lund: Lund universitet.
8. Dembrower, M. (2005). *ENTREPRENÖRSKAP I INDUSTRIELLA NÄTVERK*. Stockholm: EFI (Ekonomiska Forskningsinstitutet) vid Handelshögskolan i Stockholm.
9. Göransson, A. (1988). *Från familj till fabrik. Teknik, arbetsdelning, och skiktning i svenska fabriker 1830-1877*. Lund: Arkiv
10. Henrekson, M. (2000). Företagaren och den svenska modellen. *Ekonomiska Samfundets Tidskrift*, vol. 53(2), 107-120.

11. Hochschild, R. (2012). *The Managed Hearth*. Oakland: University of California Press.
12. Holmquist, C., & Sundin, E. (2002). *Företagarskan. Om kvinnor och entreprenörskap*. Stockholm: SNS.
13. Kwolek-Folland, A. (1998). *Incorporating women: a history of women and business in the United States*. New York: Twayne Publishers.
14. Lagerström, J. (2023). *Makroekonomi*. Åbo: Åbo Akademi.
15. Linder, P. (2002). *Välfärdsstatens expansion: ekonomisk tillväxt och offentlig sektor under 200 år*. Stockholm: SNS förlag.
16. Magnusson, L., & Ottosson, J. (2012). *Den hållbara svenska modellen- innovationskraft, förnyelse och effektivitet*. Stockholm: SNS FÖRLAG.
17. Magnusson, L. (2024). *En svensk ekonomisk historia*. Lund: Studentlitteratur.
18. Norlander, K. (2001). Människor kring ett företag. Kön, klass och ekonomiska resurser. Liljeholmens stearinfabrik 1872-1939. *Meddelanden från ekonomisk historiska institutionen vid Göteborgs Universitet* 77.
19. Nyemad, M. (2011). *Jordbruket i siffror åren 1866–2007*. Skåne: Jordbruksverket.
20. Rietz Du, A. (2016). Kvinnors entreprenörskap- en vit fläck i ekonomisk vetenskap och historia. *Ekonomisk Debatt*, vol 44 (2), 21-32.
21. Roman, C. (2002). Familjen i ekonomin - ekonomin i familjen: könsteoretiska perspektiv. *Ekonomin i samhället*, 45-71.
22. Waldemarson, Y. (2000). *Kvinnor och klass – en paradoxal skapelseberättelse- LOs Kvinnoråd och makten att benämna 1898–1967*. Stockholm: Stockholms Universitet, Historiska institutionen.
23. Wikander, U. (1988). *Kvinnors och mäns arbeten: Gustavsberg 1880-1980*. Lund: Arkiv.

GENDER EQUALITY WITHOUT WOMEN ENTREPRENEURS: THE INVISIBILITY OF WOMEN IN SWEDEN'S ENTREPRENEURIAL HISTORY

Abstract: *Despite Sweden's reputation as a paragon of welfare state ideals and gender equality, female entrepreneurship has remained largely marginalized within mainstream economic and historical narratives. Although women have long participated in entrepreneurial activity—particularly within trade and service sectors—their contributions have often been rendered invisible due to entrenched conceptions of entrepreneurship as a male-dominated, continuous, and expansion-driven endeavor. Prevailing economic discourses and scholarly research have historically prioritized large-scale export industries, thereby neglecting forms of female entrepreneurship that are frequently characterized by flexibility, temporality, and close ties to the domestic sphere. Gender-focused historical studies have similarly tended to emphasize women's roles as wage earners rather than as autonomous business actors. This oversight has resulted in the underutilization of a significant reservoir of developmental potential. A historical lens reveals the necessity of adopting a more nuanced and inclusive understanding of women's economic contributions, particularly in sectors traditionally classified as "feminine."*

Keywords: *entrepreneurship, Sweden, welfare state, gender equality, gender invisibility*